

ІСТОРИЧНІ ОЧЕРКИ ПЛАНУ ОКУПАЦІЇ НАЦИСТАМИ ТЕРИТОРІЇ СХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ

Ярослав Мелешко¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-126-8-21>

Прагнення панівних кіл Німеччини до володіння Україною та до економічної експлуатації її природних багатств чітко проявилось ще у XVIII ст. коли прусський король Фрідріх II у своїй праці «Історія мого часу» вказував, що Україна є найбагатшою частиною Російської імперії, а тому повинна завжди перебувати в полі зору майбутніх прусських володарів, як можливий об'єкт для експансії. Колоніальні апетити німецької політичної еліти, щодо України чітко викристалізувались вже в 50–70-х роках XIX ст. під час Кримської війни 1853–1856 років і Франко-пруської війни 1870–1871 років. Близький друг «залізного канцлера» О. Бісмарка філософ Е. Гартман у своїх працях сформулював і обґрунтував необхідність масштабної німецької експансії на Схід і витіснення Російської імперії зі Східної Європи. Він означив межу «життєво необхідною для німців» просування на Сході – лінія Нарви-Азовського моря. Тобто від Естонії до гирла Дону мали опинитися під політичним і економічним впливом німецької імперії. У 1895 році в Берліні побачила світ книга «Велика Німеччина і Серединна Європа в 1950 році». У ній пророкувалося створення Великої Німеччини, у складі власне Німеччини, Австро-Угорської імперії, Нідерландів, Швейцарії, та напівзалежних від Великої Німеччини держав: Сербії, Польщі, країн Прибалтики, Румунії та України. Підставою німецької експансії на Схід була наявність у межах Російської імперії 1 млн 800 тис. німців (560 тис. в Україні, 500 тис. над Волгою, 160 тис. у Прибалтиці тощо). Пангерманісти дивилися на німецьких колоністів на Сході, як на піонерів майбутньої германізації регіону. Вважаючи, що всі німці повинні бути об'єднані в Німецьку імперію або перебувати під її контролем і захистом, пангерманісти розглядали війну з Росією як найближчу життєву необхідну мету [4, р. 165–166].

Під час Першої Світової війни, особливо в 1918 році коли підписали Берестейський мирний договір, а влада належала Гетьманату під керівництвом Павла Скоропадського, Німеччина та її союзники через гостру економічну кризу за будь-яку ціну прагнули вивезти з України як найбільше харчів і сировини, завоювати на українському ринку міцні

---

¹ Гімназія № 23, м. Кременчук, Україна

позиції та досягнути власного позитивного платіжного балансу. Ще 23 квітня 1918 року було підписано загальний господарський договір між УНР й Німеччиною та Австро-Угорщиною. Проте основний тягар виконання цього договору з боку України ліг на Гетьманський уряд. Згідно з домовленостями до 31 липня 1918 року українська сторона мала продати Німеччині та Австро-Угорщині 60 млн. пудів хліба, а до 30 червня того ж року – 2,7 млн пудів великої рогатої худоби в живій вазі, 400 млн штук яєць, 900 вагонів спеціальних сортів дерева, 37,5 пудів заліза, руди та багато іншого продовольства. Загалом план вивезення з України сировини та продовольства не був виконаний. Політика уряду, розруха в транспорті та протидія населення – далеко не повний перелік причин цього. План був реалізований лише на 20% [3, р. 182–184]. У 1925 році, Адольф Гітлер у своїй книзі «Mein Kampf», писав наступне: «право на придбання нових земель стає не тільки правом, але і обов'язком, якщо без розширення своїх територій, великий народ приречений на загибель. Особливо ж, якщо справа йде не про будь-який народ з Африки, а про німецький народ – про той люд, яким світ зобов'язаний своєю культурою. Насправді все так, що Німеччина або буде світовою державою, або цієї країни не буде зовсім. Для того ж, щоб стати світовою державою, Німеччина неодмінно повинна придбати ті розміри які можуть забезпечити їй належну роль за сучасних умов і гарантувати всім жителям Німеччини життя» [1, р. 664]. У 1936 р. на з'їзді правлячої націонал-соціалістичної партії фюрер заявив: «Якби ми мали у розпорядженні безмежні сировинні багатства Уралу, ліси Сибіру, і якби неосяжні плононосні рівнини України знаходились у межах Німеччини, – ми мали б усе» Уже після початку Другої світової війни в розмові з представником Ліги Націй Карлом Якобом Буркгардом Гітлер зазначив: «Мені потрібна Україна, щоб нас знову не заморили голодом, як в останній війні» 21 червня 1941 р., за день до нападу на СРСР, Гітлер писав Муссоліні, що в результаті війни на Сході «вдасться забезпечити на тривалий час в Україні загальну продовольчу базу» 22 серпня 1941 р. у записці з приводу плану подальшого ведення війни проти СРСР Гітлер вказував, що одним з найважливіших завдань має бути «оволодіння районами України і Причорномор'я, які є важливою сировинною і продовольчою базою». В одній із своїх вечірніх бесід, зафіксованих його «літописцями», Гітлер говорив, що в Європі не існує жодної країни, яка могла б бути в такій мірі автаркічною (тобто здатною до створення самодостатньої економіки. – О.П.), як Україна. Отже, Гітлер розглядав Україну не як етнічну чи національну одиницю, а лише як країну необмежених економічних можливостей, зокрема, сільськогосподарських в інтересах Німеччини [6, р. 136]. Привабливість сільськогоспо-

дарського потенціалу України для гітлерівців зумовлювалося кількома чинниками. Напередодні німецько-радянської війни Україна була одним з основних районів виробництва зерна, технічних культур і продуктів тваринництва в СРСР. У 1940 році розміри задіяної для виробництва рослинної продукції земельної площі в усіх категоріях господарств становили 31 336 тис. га, валовий збір зернових культур досяг 26,42 млн т, у тому числі пшениці – 8,4 млн т, цукрових буряків – 13 млн т, соняшнику – 946 тис. т, картоплі – 20,66 млн т, овочів – 5,48 млн т. У результаті Україна забезпечувала понад 21% виробництва пшениці в СРСР, третину ячменю, понад 50% кукурудзи, 74% цукру. Значними були ресурси тваринної галузі сільського господарства України. В усіх категоріях господарств на 1 січня 1941 р. налічувалось 10,997 млн голів великої рогатої худоби, у т. ч. 5,965 млн корів, 9,186 млн свиней, 7,325 млн овець та кіз, 4,674 млн коней. У 1940 р. колгоспи, радгоспи й інші державні господарства та особисті підсобні господарства населення виробили м'яса і сала всіх видів (у забійній вазі), 1,127 млн т, молока – 7,114 млн т, вовни – 13,5 тис. т, 3,273 млрд штук яєць. На початку 1941 р. державні запаси продуктів харчування та фуражу становили 6 162 тис. т. Привабливим для нацистів були і матеріально-технічні ресурси сільського господарства України, зокрема його технічний парк. На початку 1941 р. у МТС, колгоспах і радгоспах республіки нараховувалося 94,6 тис. тракторів, 33,4 тис. зернозбиральних комбайнів, 54,9 тис. вантажних автомобілів, 844,6 тис. плугів, 371,6 тис. культиваторів, 244,7 тис. сівалок чимало іншої техніки. Ці багатства значною мірою визначали геополітичну міць СРСР, особливо у воєнні часи. Володіння ними дозволяло б вирішували важливі стратегічні та воєнні завдання, втрата ж унаслідок ворожої окупації, означала б не просто арифметичну втрату – це завдало б тяжкого удару по господарській системі СРСР, що незабаром і сталося [5, р. 475–476].

Німецькі завойовники були вражені красою і багатством України. Генерал-фельдмаршал В.Кейтель під час Нюрнберзького процесу, що засудив його до смертної кари, згадував: «Українські чорноземні ниви, неосяжні лани, які нам, німцям, і увидити собі важко, справили на мене величезне враження. Часто на багато кілометрів навколо ми не бачили в цьому відкритому, без жодного деревця, ландшафті, що ледь колихався, нічого, крім нескінченних рядів скірт пшениці... Повсюдно відчувалася незаймана й прихована сила цієї землі, що не використовувалася навіть на третину». Досягши жаданої мети, угніздившись на українській землі, фашисти не приховували радощів – адже Україна була їхньою найбільшою здобиччю у війні за «життєвий простір». Еріх Кох, намісник Гітлера в Україні, звертаючись до підлеглих, говорив: «...Якщо справді

колись був поворотний пункт у цій війні, то це були бої при Умані, Києві та Ростові, які передали у володіння Німеччини багату Україну з її важливими базами харчування та сировини... Наші вояки не пролили свою кров у цій країні за які-небудь ідеї, що повинні були ошчасливити людство, але для того, щоб наявні тут багатства поставити на службу фронту та батьківщині» [2, р. 123–125].

References:

1. Hitler A. (2003) *Moja borjba* [My struggle]. Kharkov: «Svitovid» LLC. (in Ukrainian)
2. Koval M. V. (1999) *Ukrajina krizj viky v 15 tomakh, T. 12 Ukrajina v Drughij svitovij i Velykij Vitchyznjanykh vijnah (1939–1945)* [Ukraine through the ages in 15 volumes, Vol.12 Ukraine in the Second World War and the Great Patriotic War (1939–1945)]. Kiev: «Alternative» Publishing House. (in Ukrainian)
3. Ostashko T. (2018) *Socialjno-ekonomichna polityka Ukrajinsjkoji derzhavy* [Socio-economic political of the Ukrainian State] *Ukrajinsjka derzhava – zhorstoki uroky. Pavlo Skoropadsjkyj* [Ukrainian State – hard lessons. Pavlo Skoropadsky, a look in 100 years]. Kharkov: Family Leisure Club, pp. 161–187.
4. Patriliak I. K., Borovik M. A. (2010) *Ukrajina v roky Drughoji svitovoji vijny. Sproby konceptualjnogho pohljadu* [Ukraine during the Second World War. An attempt at a new conceptual view]. Kiev-Nizhyn: Publisher PE Lysenko M.M. (in Ukrainian)
5. Perekhrest O. G. (2010) *Siljsjke ghospodarstvo Ukrajiny v period nacystsjskoji okupaciji* [Agriculture of Ukraine during the Nazi occupation] *Ukrajina v Drughij svitovij vijni pohljad z XXI st. istorychni narysy u 2 knyghakh, Kn. 1* [Ukraine in World War II view from the XXI century. Historical essays in 2 books, Book 1]. Kyiv: Scientific opinion, pp. 475–512.
6. Perekhrest O. G. (2012) *Ukrajinsjke selo v 1941–1945 rr.: Ekonomichno i socialjne stanovysshhe* [Ukrainian village in 1941–1945: Economic and social situation]. Cherkassy: The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy. (in Ukrainian)